

ÚVOD DO STAVEBNÍCH DĚJIN PRO ARCHEOLOGY

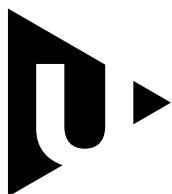
František Gabriel

**ÚVOD
DO STAVEBNÍCH DĚJIN
PRO ARCHEOLOGY**

ÚVOD DO STAVEBNÍCH DĚJIN PRO ARCHEOLOGY

František Gabriel

Plzeň 2024

**FAKULTA FILOZOFICKÁ
ZÁPADOČESKÉ UNIVERZITY
V PLZNI**

**KATEDRA
ARCHEOLOGIE
FF ZČU**

ÚVOD DO STAVEBNÍCH DĚJIN PRO ARCHEOLOGY

doc. PhDr. František Gabriel, Ph.D.

Pozadí obálky:
freepik.com

Typografická úprava:
Mgr. Jakub Pokorný

Vydala:
Západočeská univerzita v Plzni, Univerzitní 2732/8, 301 00 Plzeň

První vydání, 127 stran
Pořadové číslo: 2402, ediční číslo: 55-085-24
Plzeň 204

ISBN 978-80-261-1220-4
ISBN 978-80-261-1219-8 (brožovaná vazba)

© Západočeská univerzita v Plzni, 2024

Obsah

Úvod	1
1 Stavební dějiny a jejich místo v historických vědách	2
1.1 Stručné dějiny historiografie	2
1.2 Význam historie	4
1.3 Dějiny historiografie	4
1.3.1 Antika–vznik a počátky historiografie	5
1.3.2 Historiografie ve středověku	7
1.3.2.1 Apologetika a její historiografie v 2.–8. století n. l.	8
1.3.2.2 Scholastika a její doba	9
1.3.3 Nástin filozofických otázek novověké historiografie	10
1.3.3.1 Humanistické dějepisectví a kultura	10
1.3.3.2 Historiografie 17. století	12
1.3.3.3 Osvícenství a historiografie	13
1.3.3.4 Historiografie první poloviny 19. století	15
1.3.3.5 Historiografie druhé poloviny 19. a následujícího století	18
1.3.3.6 Současnost	22
1.4 Stručné dějiny studia hmotných pramenů v Čechách a na Moravě	23
1.4.1 Počátky zájmu o hmotné prameny u nás	23
1.4.2 Romantická syntéza 30.–60. let 19. století	23
1.4.3 Pozitivismus a hmotné prameny	25
1.4.4 Pozitivistické tradice od roku 1918 po rok 1989	30
1.5 Historiografie stavebních dějin	36
2 Historické prameny	44
2.1 Písemné historické prameny	44
2.1.1 Nosiče písemných pramenů	45
2.1.2 Písmo	46
2.1.3 Pochopení obsahu textu	53
2.1.3.1 Překlad zápisu	53
2.1.3.2 Vysvětlení obsahu	55
2.1.3.3 Slovní symboly a znaky	55
2.1.4 Význam informací z písemných pramenů pro studium stavebních artefaktů	56
2.2 Hmotné historické prameny	57
2.2.1 Fakty a jejich vnitřní dělení	58
2.2.2 Stavební artefakty jako historické prameny	59
2.2.2.1 Předmět bádání	59
2.2.2.2 Prostředek bádání	59
2.2.2.2.1 Definice stavby	62
2.2.2.2.2 Definice architektury	63
2.2.3 Živá a mrtvá kultura	64
2.2.3.1 Živá kultura	65
2.2.3.2 Mrtvá kultura	66
3 „Život a smrt“ stavebních artefaktů	67
3.1 Záměr stavět, projektová příprava a dokončení stavební činnosti	67
3.2 Užívání novostavby, její stavební změny a opuštění stavebního artefaktu	71

3.3 Archeologická transformace stavebního artefaktu	73
3.3.1 Počátky archeologizace a její průběh v době legálního užívání stavebního artefaktu (predepoziční transformace)	74
3.3.2 Závěr predepoziční transformace stavebního artefaktu	74
3.3.3 Destrukce stavebního artefaktu	75
3.4 Formální struktura stavebního artefaktu mrtvé kultury	78
3.5 Aspekty transformací	78
4 Studium stavebních artefaktů	81
4.1 Základní dokumentace stavebních artefaktů	81
4.1.1 Fotografická dokumentace	82
4.1.2 Grafická dokumentace	83
4.1.3 Dokumentace verbální deskripcí	90
4.2 Míra objektivit dokumentace stavebních artefaktů	92
5 Stavebně-historický průzkum (SHP)	94
5.1 Cíle stavebně-historického průzkumu	94
5.2 Standardní nedestruktivní SHP	95
5.3 Studium stavebního artefaktu pro standardní nedestruktivní SHP	96
5.4 Metody, uplatňované při studiu stavebního artefaktu	98
5.4.1 Stratigrafie	98
5.4.1.1 Spáry důležité pro datování	101
5.4.1.1.1 Horizontální spáry	101
5.4.1.1.2 Vertikální spáry	102
5.4.1.1.3 Diagonální spáry	106
5.4.1.2 Superpozice stratigrafických jednotek	110
5.4.1.2.1 Horizontální superpozice zdí	110
5.4.1.2.2 Vertikální superpozice zdí	110
5.4.2 Metoda komunikačního schématu	113
5.4.3 Komparační metoda	117
5.4.4 Typologická metoda	117
5.4.5 Přírodovědné metody	118
5.4.5.1 Termoluminiscence	118
5.4.5.2 Dendrochronologie	118
6 Elaborát SHP	121
6.1 Textové kapitoly	121
6.2 Grafické a fotografické přílohy	122
6.3 Ukládání elaborátů SHP a další využití	123
Závěr	124
Literatura	125

Úvod

Setkávání stavebních dějin s archeologií nás staví před řadu otázek, dotazujících se na hierarchii historicko-vědních oborů, jejich dějinách, původu stavebních dějin, o jejich úkolech, metodách a výstupech. Právě zodpovězení těchto otázek a řady dalších si předkládaná práce klade za cíl. Je určena studentům archeologie, tedy těm, kteří se s historickými stavbami nebo jejich relikty či stopami setkávají při terénních výzkumech pravěkých sídel, kde, alespoň u nás, vystupují jako stopy dřevěných staveb, od raného středověku pak stále častěji také jako relikty staveb zděných. Právě při výzkumech, zachraňujících informace o tomto období se oba vědní obory setkávají nejintenzivněji a vzájemně se propojují. Stavby, jejich relikty a stopy však rovněž odkrývají stále častěji prováděné archeologické výzkumy novověku a modernity. Publikace studentům nabízí připravit se odborně na tato setkání, provést „první pomoc“ před odbornou dokumentací, zajistit ji a využít získané informace pro svoji práci jak v terénu, tak i při jejich uplatnění v tvorbě modelů.

Publikace si naopak neklade za cíl připravovat studenty na provádění stavebně historických průzkumů. Naopak, již na tomto místě považuji za nutné doporučit studentům spolupráci s kvalifikovanými stavebními historiky. Právě oni totiž mohou převzít odpovědnost nejen za dokumentaci staveb, odkrytých při archeologických výzkumech, ale také za jejich další dokumentaci, vyhodnocením informací, zhodnocením jejich významu a ochraně, včetně formy jejich uchování.

1 Stavební dějiny a jejich místo v historických vědách

Pro ucelené pochopení pojmu „stavební dějiny“ je nezbytné nejprve upřesnit jeho druhou část. Dvoznačný pojem „dějiny“, jindy „historie“ (něm.: Geschichte, ang.: history, fr.: histoire) je nejčastěji chápán jako soubor procesů minulosti, které mají vlastní vývoj, složený z řady jednotlivých časových úseků, určitým způsobem spolu souvisejícími. V tomto chápání je pojem „dějiny“ modelem minulosti, snažícím se o pravdivý obraz dějin lidstva. Takto chápaný pojem „dějiny“ je produktem vědeckého studia minulosti.

Vědeckému studiu minulosti se věnují historické vědy, často označované pojmy, „dějepis“, „dějepisectví“, „dějezpyt“ či „dějiny“ nebo „historie“. Pro odlišení obou významů se pro historické vědy užívá označení „historiografie“, pojem, kterého se v dalším textu přidržíme.

Hledáme-li odpověď na otázku, který vědní obor z historických věd se zabývá historickými stavbami, zjistíme, že jejich studiu se věnuje řada oborů. Výhradně architektuře se věnují dějiny umění, zabývající se ovšem především jejími výrazovými prostředky (uměleckým projevem). Hradní stavby včetně jejich výrazových prostředků studuje kastellologie (chybně hradologie). Vesnické stavby dokumentuje etnografie, sledující mimo jiné rovněž dochované, převážně mladší stavby. Stavby, jejich relikty a stopy, odkryté při archeologických výzkumech zajímají archeology. Avšak studiu všech staveb včetně architektury se v plném rozsahu věnuje pouze stavební historie.

Je tedy stavební historie samostatný vědní obor? Ano i ne. Budeme-li archeologii považovat za historický vědní obor, který studuje všechny dochované hmotné historické prameny, pak bude stavební historie vedle etnografie, kastellologie a dalších vědních disciplín jednou z nich. V případě, že archeologii za vědní obor studující všechny dochované hmotné prameny nepřijmeme, pak bude stavební historie jedním ze samostatných oborů historických věd, využívajících pro své poznání ostatní obory včetně archeologie a historie jako obory pomocné.

Ať tak či onak má stavební historie stejně jako všechny ostatní historické obory společný prostředek (historické prameny) a společný předmět (dějiny člověka). Od historiografie, která ke studiu používá písemné historické prameny, se však archeologie, etnografie a další, včetně stavebních dějin liší studiem hmotných historických pramenů. Z nich pak stavební dějiny využívají ke studiu vlastní prostředek (historické stavby) a mají také vlastní předmět (vývoj staveb). Z hlediska vývoje historických věd je jejich východiskem historiografie, ze které se ostatní vědní obory v průběhu minulosti oddělovaly.

1.1 Stručné dějiny historiografie

Vědní obor historiografie studuje minulost lidstva¹ a tím se odlišuje od ostatních společenských věd, mezi které se řadí. Ostatní společenské vědy zkoumají současnou² lidskou

¹ Vedle historiografie, zkoumající dějiny lidstva, studují historii i přírodovědné obory (např. astrofyzik a kosmolog zkoumá vznik a vývoj vesmíru, geologie modeluje dějiny Země, vývoj života včetně vzniku lidského druhu studuje paleontologie a evoluční biologie). Tyto vědy však zkoumají historický vývoj, který probíhá výhradně jako produkt přírodních aktivit.

² Současnost je pouhým neměřitelným časovým úsekem, následujícím po minulosti. Tato hranice se logicky neustále posouvá. Z hlediska historiografie odděluje minulost a přítomnost časová hranice mezi „mrtvou“ a „živou“ kulturou.

společnost a hledají řešení jejích aktuálních problémů, případně prognózuji její další vývoj. Historiografie se svými výzkumy zaměřuje na určité segmenty aktivit člověka počínaje vývojem lidského vědění, přes společenské, politické a ekonomické souvislosti v uvedených dějinných procesech, až k nedávným, ale přesto minulým procesům historie lidské společnosti, životu jedince i dějinám lidské kultury. Studium historických pramenů tak vytváří model, kterým se snaží pravdivě popsat minulost. Studium minulosti však nekončí jejím modelováním. Společně s ostatními společenskými vědami má za cíl hledání sociokulturních zákonitostí. Podle J. Bartoše je vědou, která zkoumá minulost lidské společnosti v určitém čase a prostoru, v celé její komplexnosti a konkrétnosti, od jejího vzniku až po současnost, a to v zájmu poznání zákonitostí jejího vývoje pro současnost a budoucnost (Hroch a kol. 1985, 10).

Druhým cílem historiografie je vedle hledání sociokulturních zákonitostí také zajištění a upevnění identity pomocí historické (kolektivní, sociální) paměti. Historická paměť, pro kterou je nezbytný společný jazyk,³ charakterizuje nejrůznější komunity (sociální skupiny), počínaje rodinou přes komunity vymezené územím, náboženstvím apod. až po celá etnika a státy. Tyto komunity modelují vlastní historické vědomí, ve kterých upravují skutečnosti podle svých ideových potřeb až do úrovně záměrného společenského opomíjení či deformování.⁴ Jedinec, v sociálních vědách označovaný jako fenomén, se s modelem svých příslušných či zvolených komunit ztotožňuje, navyšuje význam jejich modelů a často se tak dostává do rozporu s historiografií.⁵

Do historických věd náleží řada vědních oborů, které objasňují, systematizují a zachovávají poznatky, vztahující se k dějinám sledovaných územních celků v určitém čase. Každá z těchto věd má svůj předmět (cíle) a prostředek (zdroj) poznání. Právě podle prostředků poznání, tedy zdroje informací, dělíme historické vědy do dvou skupin.

První skupinu tvoří historické vědy, využívající jako východisko svého poznání písemné prameny, tedy dobové zápisy. Často bývá za historiografii považována právě tato skupina, označovaná jindy také za užší historiografii. S ní do této skupiny náleží část pomocných věd historických, archivnictví, dějiny umění a řada dalších oborů, využívajících pro své poznání zdroje, zachycující písemně, graficky nebo pomocí moderních medií bývalou živou kulturu. Tento zdroj informací, označovaný jako písemné prameny, byl prvotním zdrojem k poznávání minulosti.

Druhá skupina se věnuje shromažďování a studiu artefaktů, tedy hmotných pramenů. Položme si nejprve otázku, jaké je postavení hmotných pramenů v kulturních dějinách? Jedná se pouze o jakousi kulisu, nebo o pozadí dějů? Ve svých počátcích měly hmotné prameny (artefakty, naturfakty a ekofakty) především význam sběratelský a nemovité artefakty sloužily jako umělecko-historické památky starších dějů. Teprve později je přijala historiografie jako historické prameny nejstarších dějin, následně byly přijímány jako „pomocné“ rovněž

„Živá“ kultura je dynamický systém, existující v naší současnosti. Za „mrtvou“ kulturu považujeme systémy minulosti, dochované pouze historickými projevy současníků, zachycenými v jejich dobových zápisech, nebo v artefaktech, které používali. Z praktického hlediska je „současnost“ doba, o které nás mohou informovat její dosud žijící pamětníci. Takto definovaná hranice však zůstává „nejasnou“ jak v kvalitě informací, ovlivněných subjektivitou informátora, tak v rozsahu platnosti informací.

³ Společný jazyk je podmínkou, neboť historická paměť je většinou uchovávána verbální komunikací, ať již zvukovou, nebo převedenou do písmových či obrázkových znaků a symbolů.

⁴ Typickou ukázkou opomíjení bylo u nás v minulém období deformování politického vývoje 1. republiky nebo potlačení vědomí o spolupráci Německa se Sovětským svazem v roce 1940 při napadení Polska, ačkoliv vědomí současníků o událostech dané doby vědělo a písemné prameny je jednoznačně dokládaly. Důvodem byla snaha oficiálních představitelů ovlivnit komunitu (obyvatele komunisticky orientovaného státu) pošpiněním kapitalistického zřízení v letech 1918–1939 a ochranou idealizace „mírotvorného Sovětského svazu“.

⁵ V roce 1965 publikoval etnolog J. Vansina (1965) vývoj vědění o historii. Podle autora přežívá nejmladší tradovaná historie s podrobnými informacemi sdělovanými slovní komunikací 80–100 let (přibližně 3–4 generace). Následně probíhá the floating gap (plovoucí mezera), po které nastupují historiografické modely, tradiční zjednodušený a upravovaný výklad minulosti, báje a mýty.

pro studium středověku a novověku a dnes nabývá tento zdroj informací na významu i pro dějiny modernity. Jejich studiem se zabývá řada vědních oborů. Asi nejznámější z nich je archeologie, vedle ní etnografie a další obory, včetně stavební historie, která se u nás postupně konstituuje.

Ačkoliv mají obě skupiny pramenné základny historiografie stejný cíl: modelování dějin člověka, liší se od sebe jak různým charakterem informací, tak i odlišnými metodami studia.

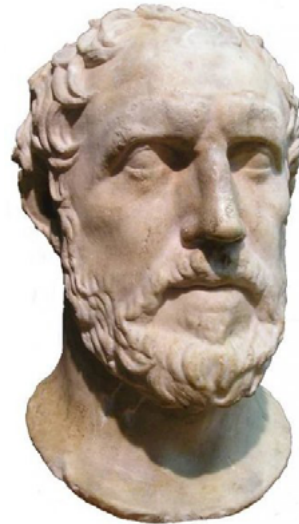
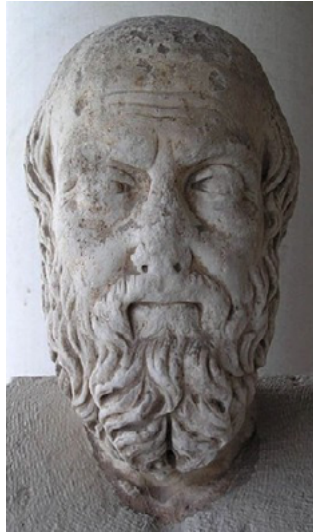
1.2 Význam historie

Jaký význam však má často složitý a zdouhavý postup při tvorbě historiografických modelů? K čemu je znalost historie potřebná? Není studium dějin zájmem uzavřené skupiny badatelů, jakési „histoire pour l'histoire“?

Při hledání odpovědi na položenou otázku si uvědomme zájem o své dějiny, který dokládáme naší potřebou znát své předky (rodiče, prarodiče, jejich příbuzné ...). Postupně s věkem se náš zájem rozšiřujeme, a to nejen o další příbuzné, ale také o scény našeho života. Snažíme se zjistit vznik našeho domu, ulice, města a také jejich změny v čase. Postupně si pokládáme otázku, kdo jsou Češi, kdo Moravané a kdo jiní Slované. Hledáme své místo mezi národy Evropy, na různé šíři se snažíme vymezit svoji komunitu (já, rodina, ulice, město, národ, stát, ...), poznat její původ a vymezit se od komunit jiných (křesťané od pohanů, Slované od Germánů, ...). Postupně se tak dostáváme k obecnějším otázkám. Zajímá nás vztah mezi státem a etnikem, původ jednotlivých komunit, ptáme se na vliv minulosti v našem životě a pokoušíme se řadit děje a artefakty do časové řady. Minulostí se však nezabýváme jenom proto, abychom věděli, „jak to vlastně bylo“, ale ptáme se také co z minulosti se projevuje v současnosti. Z toho nám pak vyplývá, co z minulosti mělo takový význam, že spoluvytváří naši současnost (Ševčík 2002, 9). Historiografie však není jediným vědním oborem, který se zabývá minulostí. Vedle společenských věd (filozofie, právnictví, ...) zajímá minulost rovněž vědce, studující mrtvou i živou přírodu (geology, botaniky, zoology, antropology...). A konečně to nejdůležitější: Odpověď na různé historické otázky hledá i řada lidí, kteří nemají s historiografií nic společného. Všichni totiž chceme znát svoji identitu, která nás charakterizuje, odděluje a současně chrání před identitou jiných. Máme svoji identitu, identitu své rodiny, ..., ale především identitu svého národa, která nás vyděluje z globalizované společnosti, měla by, spolu s ostatními společenskými vědami chránit náš jazyk a naši kulturu v tom nejširším slova smyslu. A právě trvalým dokladem naší identity jsou naše dějiny. Jejich význam ovšem dovedeme ocenit až v době našeho ohrožení. Ostatně ti, kteří nás ohrožovali, útočili vždy na náš jazyk a na naše dějiny (období protektorátu, okupace Sovětským svazem). Snažili se tak smazat naši národní identitu, ke které jsme se obraceli. Ve zdánlivě poklidných dobách naopak národní dějiny přehlízíme a politici omezují historiografické bádání, dávajíce přednost jiným aktivitám.

1.3 Dějiny historiografie

Stejně jako i jiné vědní obory, má rovněž historiografie v širším slova smyslu svůj vývoj. J. Kudrna (Hroch a kol. 1985, 17) spojuje její počátky se vznikem států, „kdy se dostavuje nutnost fixovat určité historické události“. Proti tomuto tvrzení stojí zájem jedince o svou minulost, který nepochybně vyplývá z jiných potřeb než z nutnosti fixovat určité historické události, na které se odvolává J. Kudrna. Tato pravděpodobně přirozená potřeba člověka sahá hlouběji do minulosti, rozhodně před vznik států, do doby, kdy o duševních potřebách člověka víme jen velmi málo. Můžeme však předpokládat, že uvědomování si minulosti přišlo

Obr. 1 (nalevo): Hérodotos z Halikarnássu. Obr. 2 (napravo): Thúkydídés

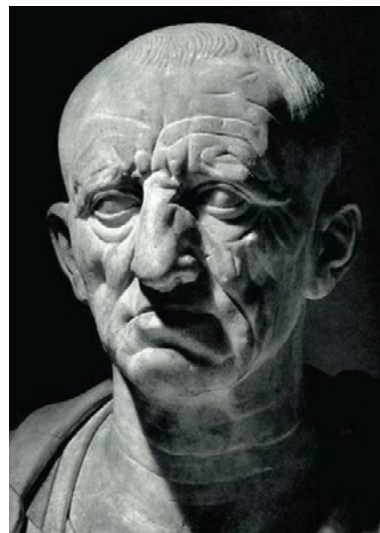
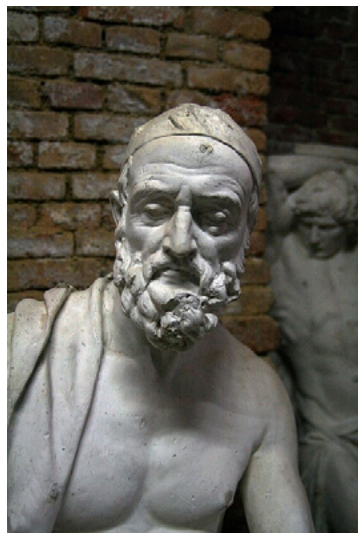
spolu s hominidy. Na druhé straně je ovšem pravdou, že sbírání informací o bezprostřední minulosti jedinců není historiografií v pravém slova smyslu. Stejně tak ovšem historici nepovažují za historiografii ani homérskou poezii, ani logografy,⁶ sepisující dějinné události (Svoboda a kol. 1973, 134). Skutečné studium minulosti až do 5. století př. n. l. antika neznala. Společenské změny sice vnímala jako sled událostí, avšak jejich výkladu se nevěnovala. Podle římského historika Flavia nehledali staří antičtí dějepisci minulost, ale zaznamenávali pouze současnost.

1.3.1 Antika–vznik a počátky historiografie

Za prvního skutečného řeckého historiografa označil římský historik Marcus Tullius Cicero Hérodota z Halikarnássu (obr. 1), kterého pojmenoval otcem dějepisu. Současná historiografie však považuje za prvního řeckého historiografa Thúkydida (obr. 2).⁷ Jeho značný metodický přínos historiografii však neovlivnil ani jeho současníky (Hellanikos z Mitilény, Ktesias z Knidu), ani mladší autory, píšící převážně ve 4. století př. n. l. (Xenofon z Athen, Filistos ze Syrakus, Theopompos, Eforos z Kymy) nebo v období helenismu (Timaos, Duris ze Samu, Aristobulos, Nearchos z Kréty, Onesikritos z Astypalea, Kallisthenes z Olyntu, Eratosthenes z Kyrény, Kallimachos z Kyrény, Demetrios Falerský, Aratos Sikionský, Antigonos Gonatas, Pyrrhos I. Epeirský, Hieronym z Kardie), ani orientálce jako Egyptana Manethona nebo Babyloňana Berosa (Svoboda a kol. 1973, 134).

⁶ Logografové započaly od přelomu 6. a 5. století př. n. l. v oblasti Iónie a příslušných ostrovů sepisovat informace o legendách, o zakládání měst, o genealogii významných rodů a o způsobech a zvycích jednotlivých národů. Hérodotos z Halikarnássu (obr. 1), považovaný za zakladatele historie, je nazýval *λογοποιοί* (logopoioi). Thúkydídés používal toto označení na všechny předchůdce včetně Hérodota. Prvním známým logografem je Kadmus z Milétu, mezi významné je uváděn rovněž Hekataios z Milétu. Mladší řečtí historiografové a kronikáři logografy kritizovali pro opomíjení vědecké kritiky jejich zdrojů a propojování bájí s historickými zprávami (Svoboda a kol. 1973, 350).

⁷ Thúkydídés z Athén (*460–455 př. n. l. –† asi 399 př. n. l.; obr. 2) napsal osmidílné Dějiny peloponéské války 431–404, které se sám zúčastnil, a to na obou válčících stranách: Athénské a Spartské. Důsledně dodržoval chronologii, do které ale vkládal i poznatky o obou válčících stranách. Obě znal z autopsie, Athény jako Athéňan, Spartu jako vyhnanec, kterým byl v letech 424–404. Jeho jediné známé dílo tak v úvodu, zvaném archaiología pojednává o počátcích řeckých dějin a jejich postupném vzestupném vývoji. K užitým historickým pramenům přistupoval kriticky a věnoval se nejen popisu událostí, ale také příčinám jejich vzniku. Vzhledem k těmto neobvyklým metodologickým postupům je uváděn jako zakladatel vědeckého dějepisectví (Svoboda a kol. 1973, 134, 619).

Obr. 3 (nalevo): Polybios. Obr. 4 (napravo): Nejednoznačná busta Marca Porcia Cato

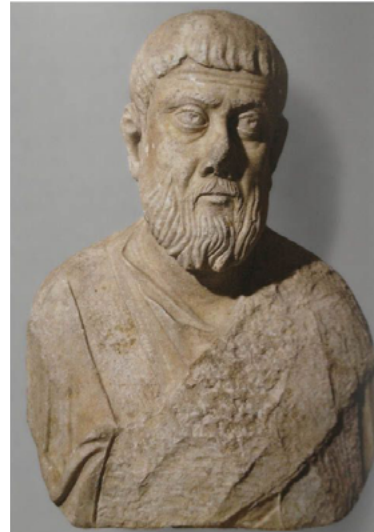
O počátcích římských dějin nás nejprve informují seznamy nejvyšších úředníků (*fasti consulares*) a soupis významných událostí (Svoboda a kol., 134). Římská historiografie se zprvu projevuje, jak poznamenává J. Kudrna, pouze nižší vývojovou formou analistiky, která teprve po první punské válce (264–241 př. n. l.) vedla k latinskému sepsání historických eposů (Hroch a kol. 1985, 21).

Na pokračovatele Thúkydida však musela historiografie počkat více než 200 let. Stal se jím Řek Polybios (obr. 3),⁸ který propojil přední řeckou historiografii s historiografií římskou. Jinak se ovšem následující období po Polybiovi vrátilo k analistice. Významnější dějepisec přelomu 3. a 2. století př. n. l. je také Marcus Porcius Cato (*234–†149 př. n. l.; obr. 4), jmenovaný také jako Cato Censorius, který se věnoval dějinám italských měst a punské válce (Svoboda a kol. 1973, 134). Ostatní analisté vnášeli do dějin vlastní výmysly, povznášející Římány, nebo sepisující vlastní paměti (Cornelius Nepos, asi *99–†asi 24 př. n. l.; Lucius Cornelius Sulla Felix, *138–†78 př. n. l.; Marcus Tullius Cicero, *106–†43 př. n. l.; Lucius Iulius Caesar, *12. nebo 13. 7. 100 př. n. l.–†15. 3. 44 př. n. l.). Některé historiografy ovlivňoval rozklad římské společnosti (Gaius Sallustius Crispus, *86–†35 př. n. l.), nebo naopak její stoupající stabilita (Titus Livius, *59 př. n. l.–†17 n. l.).

J. Kudrna (Hroch 1985, 22) upozorňuje na změny hodnotových kritérií a zúžení historie na dvorské a senátorské prostředí a své tvrzení dokládá produkcí typického moralizujícího historioografa Publia Cornelia Tacita,⁹ jehož dílem prostupuje relativismus.

⁸ Polybios z Megalopole (*okolo 200 př. n. l.–†okolo 120; obr. 3), autor *Historiai*, díla o 40 knihách, psal řecky, stejně jako i římstí prozaici historických děl. Ve svých řecko-římských dějinách se věnoval Římu, jehož dějiny sepsal od první punské války (264 př. n. l.) a vysvětlil vzestup Říma jeho ústavou. Toto významné dílo o nadvládě Říma nad celým antickým světem v období helenismu zdůvodnil v širších souvislostech s ostatními říšemi tehdejšího světa, spojeními nadvládou Říma. Současně však upozornil na platnost tzv. cyklické teorie, podle které následuje po vzestupu a vrcholu úpadek. Polybios se svým přístupem k dějinám výrazně přiblížil moderní historiografii (Svoboda a kol. 1973, 134, 482).

⁹ Publius Cornelius Tacitus (*asi 55 n. l.–†kolem 120 n. l.) představuje i přes různé kritiky současných odborníků jednoho z největších latinsky píšících historiografů. Z významných děl je třeba uvést *De origine, situ, moribus ac populis Germanorum* (O původu, poloze, mravech a národech Germánů). Tacitus v díle nejprve pojednává o původu a zvycích Germánů a následně uvádí germánské kmeny. Dalším dílem je *Historiae* (Dějiny), dochovaná pouze ve fragmentech, ve kterých autor kriticky zhodnotil římské dějiny mezi roky 69 až 70 n. l. a válku se Židy. Původně asi sahala až do roku 96 n. l. Třetí významné dílo *Annales* (Letopisy), ve kterých se autor zabýval římskými dějinami od smrti Augustovy (14 n. l.) do smrti Neronovy (68 n. l.) je dochované pouze ve fragmentech (Svoboda a kol. 1973, 135, 601).

Obr. 5 (nalevo): Josephus Flavius. Obr. 6 (napravo): Ammianus Marcellinus

Zatímco latinsky psaného dějepisceví po první třetině 2. století n. l. upadalo, podrželi si historiografové píšíci řecky i nadále dobrou úroveň (Appianos z Alexandrie, *asi 95–kolem †165 n. l.; Plutarchos, *asi 46–†asi 127 n. l.; Lucius Flavius Arrianus z Nikodemie, kolem *50–†120 n. l.; Pausanias snad z Lydie, 2. století n. l.; Dion Cassius, asi *155–†235 n. l.; Josephus Flavius (obr. 5);¹⁰ Gaius Suetonius Tranquillus, *okolo 75–155–†130–140 n. l.). Řecky píšíci historiografové zpracovali řadu historických témat nejen Řecka a Říma, ale i jiných území, zpravovaných Římany. Posledním významným římským dějepiscem je Ammianus Marcellinus (obr. 6).¹¹

Studium dějin se v antice stává na jedné straně snahou o objektivní pravdu po vzoru Thúkidida nebo Polýbia, na straně druhé, převažující, zdrojem dobrých i špatných příkladů. To se pak odráží i v jejich sepsání, které se ovšem v obou případech dnes stávají cenným zdrojem historických pramenů.

1.3.2 Historiografie ve středověku

Dějiny evropské historiografie ve středověku představují široké téma, provázané jednak s historiografií antickou, jednak nástupem křesťanství, které ostatně vychází rovněž z antiky, a jednak z filozofie, ovlivněné novými křesťanskými pohledy. Výrazně se rovněž rozšířilo historiografické bádání o státní útvary, vznikajícími severně od římského limitu a současně rozkladem Římské říše vznikající nové územní celky jižně od limitu. Jestliže geopolitické rozdělení a kulturní i etnické odlišnosti Evropu drobí na řadu menších či větších celků, spojuje ji idea křesťanství, postupně nabývající i vlivu na představitele těchto celků. Všechny tyto převratné změny a novosti zcela logicky ovlivnili i historiografii, ve svých základech spojenou křesťanským smýšlením, na druhé straně však vycházející z jednotlivých kulturních center různé kulturní úrovně.

¹⁰ Josephus Flavius (*37 nebo 38 n. l.–†krátce po 100 n. l.; obr. 5) původním jménem Josef ben Matitjahu byl židovský kněz, který vedl židovské povstání (66–73 n. l.). Jako historik právě její důvody a průběh popsal v 7 aramejsky psaných knihách *Válka židovská*. V řečtině posléze napsal řadu historických prací, ze kterých je zřejmě nejdůležitější *Starožitnosti židovské* (Svoboda a kol. 1973, 135, 281).

¹¹ Ammianus Marcellinus (*pravděpodobně 330 n. l.–†asi 395–400 n. l.; obr. 6) je považován za posledního významného římského historika, píšíciho latinsky. Z jediného rozsáhlejšího díla *Rerum gestarum libri* o 31 knihách, se dochovaly pouze knihy 14–31, které popisují období mezi roky 353–378 n. l. Autor se snažil o objektivitu, přesto však je patrný negativní vztah ke křesťanství (Svoboda a kol. 1973, 51, 135).